

OCJENE I PRIKAZI

ВТОРА КНИГА ОД ЕДИЦИЈАТА ЗА ГРИГОРОВИЧЕВИОТ ПАРИМЕЈНИК

Зденка РИБАРОВА, Григоровичев паримејник, II. Лексика, Index verborum, МАНУ, Скопје 2014, 542 стр.

Во прилог на истражувањата на спомениците на црковнословенската писменост во Македонија, во МАНУ е издаден вториот том од едисијата посветена на *Григоровичевиот паримејник II. Лексика, Index verborum*, од акад. Зденка РИБАРОВА.

Првиот том од едисијата *Григоровичев паримејник т. I* (текст со критички апарат), приреден од Зденка Рибарова и Зое ХАУПТОВА беше издаден од МАНУ во 1998 год. и во него се содржани: уводни белешки за начелата на изданието, за нужните словенски и грчки извори и библиографија, па текстот на овој паримејник со критички апарат и во прилог кон текстот грчките текстови кон тропарите, потоа преглед на тропарите, псалтирните и други библиски стихови, распоред на читањата во *Григоровичевиот* во споредба со *Лобковскиот* и *Захариевиот паримејник*, синоптички преглед на библиските читања итн.

Познато е дека паримејникот се поврзува со најстариот период од создавањето на словенската писменост и во православниот свет бил во употреба од создавањето до XIV век, а во некои региони и до XVI век, преживувајќи длабоки структурни промени. Со особености карактеристични за македонското јазично подрачје се одликуваат два значајни паримејни ракописи: *Григоровичевиот* од крајот на XII и почетокот на XIII век и *Лобковскиот (Хлудов) паримејник* од XIII–XIV век.

Григоровичевиот паримејник (натаму *Григ*) се чува во Руската државна библиотека во Москва. Потекнува од збирката ракописи на В. И. Григорович кој го пронашол во трпезаријата на Хилендарскиот манастир за време на своето патување низ »Европејска Турција«, па затоа

овој ракопис вообичаено се нарекува Григоровичев, а ретко се среќава и под име *Хилендарски паримејник*; содржи паримејни четива за Христовото раѓање и Богојавление, за времето на Великиот пост, за периодот од цветниот триод како и за одделни празници од месецословот. Покрај паримиите содржи и упатства од типикот (за извршувањето на црковната служба), прокимени (стихови од псалмите што се кажуваат за време на црковната служба пред да се чита евангелието, апостолот или некоја паримија) и др. Како најстар познат словенски препис одамна го привлекувал вниманието на славистите во прилог на расветлувањето на еволуцијата и структурата на текстот, реконструкцијата на првобитниот кирилометодиевски превод на паримејникот и споредбата на одделни паримејни текстови, а постојано била посочувана потребата од издавање на ракописот како неопходен предуслов за истражувањето, не само на паримејните делови, туку и на прашањето за кирилометодиевскиот превод на Библијата, воопшто.

Григ се поврзува со глаголската писмена традиција и нужно претставува појдовна точка при проучувањето на одделните редакции на паримејникот. Како резултат на редакциски поправки и меѓусебни вкрстувања на архетиповите се izdelува посебна помлада ревидирана група паримејници претставена со *Лобковскиот паримејник*, од кој се оформуваат јужнословенската и руската група претставена со *Захаријевиот паримејник*.

Кон објавениот интегрален текст на *Григ* има богат критички апарат за подетално претставување на меѓусебните односи на паримејните текстови и увид во структурата на текстовите: распоредот и содржината, преглед на псалтирните стихови, синоптички преглед на библиските читања итн. Во критичкиот апарат се наведуваат лексичките и синтаксичките разлики, некои морфолошки промени, правописните варијанти на сопствените имиња и заемките.

Втората книга од едисијата со 542 стр. е посветена на лексиката на *Григ*, а вклучува и воведна студија за паримејната лексика од соработничката Емилие БЛАХОВА.

Како што се истакнува во *Предговорот* (стр. 7–11) по објавувањето на првиот дел, истражувањата на јазичните особености на *Григ* се одвиваат постојано и тоа од страна на соработниците од Одделението за палеословенистика и византологија од Словенскиот институт при Чешката академијата на науките. Именската деклинација и фонолошките особености на *Григ* се предмет на интерес и во трудовите на Штефан ПИЛАТ и на Емилие Блахова, која пак се осврнува и на одделни синтаксички и лексички особености на паримејникот.

Лингвистичката анализа на одделни правописни и фонолошки особености на *Григ* ја потврдуваат не само неговата тесна поврзаност со постарата глаголска традиција туку и проникнувањето на некои црти под влијание на говорниот јазик, кои овозможуваат локација на преписот во областа на јужните македонски говори. Во ракописот се документирани низа индивидуални текстолошки, лексички и морфосинтаксички особености, кои се значаен прилог кон определувањето на местото на ракописот во корпусот на македонските црковнословенски ракописи.

Во *Предговорот* се забележани најважните нови согледувања содржани во трудовите на споменатите автори, од кои ќе ја споменеме потесната поврзаност на преписот со дијалектите во Солунско, со серско-драмско-лагадинската група говори, односно поврзаноста на говорот на писецот со богданските говори со изразени совпаѓања со височкиот и заровскиот говор; а исто така се врз основа на синтаксичките особености се истакнува заклучокот за поврзаноста на паримејниот превод со великоморавската преведувачка традиција.

Во почетниот дел од вторава книга *I. Лексиката на Григоровичевиот паримејник*, е содржана статијата на Емилие Блахова, *Lexikon Grigorovičova parimejniku v světle slovní zásoby nejstarších staroslověnských biblických památek* (стр. 15–37), посветен на лексиката на паримејните читања во *Григ* во споредба со *Захаријевиот* и *Лобковскиот паримејник*, како и со најстарите старословенски ракописи. Заклучоците од оваа статија се резимирани во делот *Лексиката на Григоровичевиот паримејник во споредба со најстарите библиски споменици* (стр. 39–40) во кои се потврдува дека *Григ* потекнува од крајот на XII и почетокот на XIII век и претставува најстар старословенски ракопис со избор од старозаветни читања наменети за литургиска употреба. Исто така се посочуваат заемките од грчкиот јазик антраксџ, артава, аспалтџ, гнафеовџ, илектрџ, моускиинџ, плинџтџ, самвоукина, тировџ и др., а се укажува и на преферирање на словенската варијанта пред грцизам карактеристичен за канонските текстови.

Се бележат коруптелите, зборовите со еднакратна употреба (hарах legomena) во споредба со лексиката опфатена во постоечките речници: *дѣго, вѣнѣраждѣние, забрѣльникѣ, оуподовѣи* се проследува употребата на сложенките, од кои 40 % се потврдени во паримејниот текст, а како ретки се посочуваат: *благѣообраѣение, вѣтрѣтѣлѣнѣнѣ, грѣхѣлюбѣѣѣ, дѣлѣгожитѣнѣ, дрѣлѣзѣсрѣдѣ, дѣлѣвокрѣвѣнѣ, зѣлѣооуѣмѣнѣ, наглѣодоуѣшѣнѣ, оплазѣсрѣдѣ, скѣтопѣиѣнѣ, слѣвосрѣдѣ, трѣнѣкрѣвѣнѣ, ѣдѣкѣуѣдѣѣѣ* и др. Се укажува и на некои карактеристични зборообразувачки средства, на пр. суфиксот *-ѣствиѣ*, на подновувањата со суфиксите *-арѣ, -тѣль, -никѣ*, на придавските суфикси

-ивъ, -ливъ, придавскиот префикс *вѣз-*, глаголскиот суфикс *-ѣствовати*, префиксите *оу-*, *о-*, *ов-*, синонимните односи, на пр. *вѣзѣмати сѧ* – *вѣздѣвѣзати сѧ*, *кратиръ* – *чаша*, *крѣпъкъ* – *могъ*, *низъвести* – *сѣвѣсти* итн. Блахова укажува на проширувањето на семантиката на некои лексеми познати и во старословенските ракописи, на богатиот лексички фонд со кој паримејниот текст има особен влог во црковнословенскиот лексички фонд, а заклучниот дел го посветува на архаизмите, надоврзувајќи се на постојните истражувања на Зденка Рибарова.

Според истражувањата на Рибарова голем број лексеми што се употребуваат во тропарите не се потврдени во текстот на паримиите или во нив се потврдени со други значења: *вѣзгрѣшънъ*, *вѣсѣмрѣтънъ*, *влаготѣрадънъ*, *влагостѣни*, *богатъно*, *вѣмѣстити сѧ*, *жизнодавѣць*, *застѣпникъ*, *зѣщитѣникъ*, *изѣавитѣль*, *кратъкъ*, *крѣстити*, *крѣстѣ*, *милосрѣдѣ*, *милосрѣдѣ*, *мѣногогрѣшънъ*, *невѣйтие*, *невѣмѣститиъ*, *непостоѧнъ*, *прѣпѣтѣ*, *сѣставѣ*, *тронъскѣ*, *трѣсѣатѣ*, *чловѣколюбъзъно*, *чловѣколюбѣць*.

Од зборобразувачките особености за *Григ* се карактеристични на пр. суфиксот *-ѣстви*, придавскиот суфикс *-ивъ/-ливъ*, глаголскиот суфикс *-ѣствовати*. Во врска со сложенките се бележи дека од употребените 61 сложенка, дури 23 се потврдени само во паримејникот.

Рибарова посебно се осврнува на *Лексиката на деловите со литургиска функција* (стр. 41–48), односно на лексиката на тропарите, на псалтирните стихови и на упатувањата од типикот. Таа истакнува дека лексиката на тропарите опфаќа повеќе христијански термини поврзани со новозаветната тематика, а релативно голем број лексеми употребени во тропарите не се познати во паримејниот текст, голем е бројот и на лексемите со единечни преводи во споредба со преводите застапени во паримиите. Варијантите забележани во псалтирните стихови на *Григ* најчесто имаат паралели во архаичната група псалтири, одразувајќи стари ревизии на псалтирниот текст – тие се добро застапени во *Синајско-Бичковскиот псалтир* од XI век, а висок степен на совпаѓање има и со *Дечанскиот*, па со *Радомировиот*, а најмалку со *Погодиновиот псалтир*. Рибарова укажува на разлики меѓу паримиите и псалтирните стихови во врска со зборобразувачките варијанти: *велии* – *великъ*, *чловѣчъ* – *чловѣчъскъ*.

Следат списокот на *Цитираната литература* (стр. 49–53) и на користените речници (стр. 54).

Во вториот и најобемен дел од книгата, *II. Индекси*, се содржани четирите индекси, коишто од различни аспекти го претставуваат лексичкиот фонд на *Григ*. Во *Белешки кон индексите* (стр. 57–61) се забележани принципите врз основа на кои се оформувани индексите.

Комплетниот index verborum на Григоровичевиот паримејник (стр. 63–402) овозможува целосен увид во речничкиот фонд на ракопис и е основа за останатите три индекси. Покрај заглавните зборови со нивните збороформи, застапени се и фрагментарно зачуваните зборови (обележени со ѕвездичка): *изобрѣтениѣ n [1] <par>, *мамъвринскъ adj *propr* [1] <par>, *мамъврина f *propr* [1] <par>. Како самостојни заглавија се обработени рефлексивните форми на нерексивните глаголи: готвати сѧ ipf [2] <par>, дрѣжати сѧ ipf [4] <par>, компаративите. Хомонимите се обележени со горни индекси влизъ¹ adv [1] <par>, влизъ² graer D [1] <par>.

Заглавието содржи и податок за фреквенцијата на зборот (во аголни загради), односно за вкупниот број на цитираните збороформи, по кој се прецизира во кои жанровски целисти се употребени збороформите: во паримите (*par*), во псалтирните стихови (*ps*), во тропарите (*trop*) или во рубриците и литургиските укажувања од типикот (*liturg*). На пр. искати ipf [25] <par 12, ps 2, liturg 11>, лицѣ n [103] <par 98, trp 1, ps 4>, на graer A, L [527+5] <par 472, trop 12, ps 32, liturg 11, marg 1>, не part [460+125] <par 436, trop 8, ps 11, liturg 2, marg 3>, прокименъ m [151] <liturg>, прѣити pf [12] <par>.

Во подзаглавието се дадени, по алфабетен редослед, нормализираните грчки соодветници со податок за нивната фреквенција, па се регистрира и бројот на потврди без грчки соодветници. Подзаглавието содржи и повеќекомпонентни називи што претставуваат превод на еден грчки збор, лексикализирани парадигматски форми и други особености на преводот: вѣз гласа, вѣз года, вѣз сласть, мѣногаа словеса. При цитирањето на збороформите, редоследот и внатрешната организација на пасусите се врши според следниве критериуми: 1. редослед на старословенската азбука во корелација со начинот на записот; 2. позиција во текстот; 3. грчки еквивалент; 4. карактер на формата (проста, сложена).

Овој индекс содржи и упатувања што се однесуваат на: формално реални или можни зборови со семантика непотврдена во дадениот контекст; можни реконструкции; лексикализирани парадигматски форми и адвербијализирани предлошки падежи што не претставуваат самостојни единици; зборови потврдени само во состав на прилошки срастенки; некоректно запишани зборови; различни начини на записот на личните имиња.

Индексот на заглавни зборови (стр. 403–428) содржи близу 3700 единици (3154 се апелативи, 332 лични имиња, 148 броеви и 60 упатувања) – *propr* е кратенка за личните имиња и образувањата од нив, а *trop*, *ps*, *liturg* или *marg* се ознаки за зборовите што не се застапени во паримите. На

пр. ноџманџ f *propr*, прѣџнеподни адј *trop, ps*, шлџтати сџ ipf *ps*, прѣџображение п *liturg*, прѣџобразити сџ pf *trop*, прозвитуеџь m *marg*.

Увид во зборообразувачките особености на *Григ* дава *Обратниот индекс* (стр. 429–454), кој содржи вкупно 3682 единици, односно ги содржи сите заглавни зборови обработени во комплетниот индекс, со исклучок на броевите. Овој индекс овозможува проследување на зборообразувачките тенденции во црковнословенската писменост врз примерот на овој паримеен текст.

Во *Грчко-старословенскиот индекс* (стр. 455–533) се дадени сите грчки соодветници вклучени во комплетниот индекс, заедно со грчките варијанти, па со основните податоци за грчко-словенските паралели овозможува увид во старословенската синонимија, во семантиката на словенските зборови, еволуцијата на термилолошките значења, но и во адаптацијата на заемките и на калкирањето на грчките зборообразувачки модели.

Во списокот на *Изворите и кратенките* (стр. 535–537) се посочени користените грчки извори, вообичаено се даваат кратенките на ракописите, на библиските книги, граматичките и општите кратенки.

На крајот се дадени *Исправки кон I том* на *Григоровичевиот паримејник* (стр. 539–542), што се должат на повторна проверка на текстот со оригиналот при студискиот престој на авторката во Руската државна библиотека во Москва (во 2003 год.).

Со овој труд се заокружува презентирањето на лексичкиот фонд на *Григоровичевиот паримејник*, ракопис што е предмет на догогодишна истражувачка работа на акад. Зденка Рибарова. Првата книга овозможува натамошни содржински, текстуални и структурни, како и лингвистички проучувања на паримејникот, а објавените индекси во втората книга од едицијата се значаен придонес за натамошни истражувања од лексички, зборообразувачки и лексикографски аспект, како и за споредбени анализи на старословенскиот лексички фонд. Токму поради тоа, несомнено, и оваа книга предизвикува особен интерес во македонската и во славистичката научна и културна јавност, воопшто и претставува своевиден образец за комплексно претставување на лексичкиот фонд на црковнословенските текстови како дел од богатиот црковнословенски лексички фонд.

ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА